

МАРКЕРИ Й ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИЗМУ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Роман Олексенко¹, Євгеній Бортников²

¹Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

²Запорізький національний університет

Досліджується інструментальний потенціал туризму в соціально-філософському вимірі – як провідника ідеології соціальної згуртованості – та європейський досвід його взаємодії з релігійними та освітніми інститутами на шляху створення «суспільства для всіх». Ідеологія «соціальної згуртованості» зорієнтована на створення працездатних механізмів соціальної справедливості, соціальної інклюзії та довіри. Для створення і впровадження таких механізмів (а головне – для їхньої ефективності) «згуртованість» мусить виступати не лише світоглядною основою та базовою інтенцією проекту, а й його основним методом, оскільки потребує власне згуртованості й добре відкоригованої взаємодії всіх соціальних інститутів: культурних (насамперед науки й освіти та церкви), політичних, економічних тощо, – навколо інтегративної ідеї, а також послідовності в якомогі ширшому впровадженні засадничих ідей в усі сфери соціального життя, залученні до проектів найширшого кола учасників, свідомих значущості конкретної соціальної дії та власної соціальної відповідальності.

Ключові слова: туризм, релігія, освіта, соціальна згуртованість, соціальна інтеграція, суспільства для всіх.

Олексенко Роман, Бортников Евгений. Маркеры и факторы социальной интеграции: инструментальный потенциал туризма в социально-философском измерении.

Исследуется инструментальный потенциал туризма в социально-философском измерении – как канал внедрения идеологии социальной сплоченности – и европейский опыт его взаимодействия с религиозными и образовательными институтами на пути создания «общества для всех». Идеология «социальной сплоченности» ориентирована на создание работоспособных механизмов социальной справедливости, социальной инклюзии и доверия. Для создания и внедрения таких механизмов (а главное – для их эффективности) «сплоченность» должна выступать не только мировоззренческой основой и базовой интенцией проекта, но и его основным методом, поскольку требует собственно сплоченности и хорошо откорректированного взаимодействия всех социальных институтов: культурных (прежде всего науки, образования и церкви), политических, экономических и т. д., – вокруг интегративной идеи, а также последовательности в как можно более широком внедрении основных идей во все сферы социальной жизни, привлечении к проектам широкого круга участников, преисполненных значимости конкретного социального действия и собственной социальной ответственности.

Ключевые слова: туризм, религия, образование, социальная сплоченность, социальная интеграция, общество для всех.

Oleksenko Roman, Bortnykov Yevhenii. Markers and factors of social integration: an instrumental potential of tourism in the socio-philosophical dimension.

The search for new approaches to the social structure of Europe in the last quarter of the XX century, due to an increase in the distance between the interests of social groups, economic inequality, the tendencies of disintegration of society and the alienation of man, led to active searches for the foundations of social cohesion. The central concept of a new approach to social structure is social integration, the purpose of which is to create a "society for everybody", in which each individual, with his rights and responsibilities, plays an active role. The process of integration represents an association into a single whole of the disparate parts and elements of the system based on their interdependence and complementarity. In fact, social integration serves as the initial stage of social cohesion, which determines its societal value.

The ideology of "social cohesion" focuses on the creation of workable mechanisms of social justice, social inclusion and trust. For the creation and implementation of such mechanisms (and most importantly - for their effectiveness), "cohesion" must act not only as the ideological basis and the basic intention of the project, but also its main method, since it requires its own cohesion and well-adjusted interaction of all social institutions: cultural (first of all, science education and churches), political, economic, etc. - around the integrative idea, as well as the sequence in the broadest possible introduction of fundamental ideas in all spheres of social life, engagement in projects of hiring the circle of participants, the consciousness of the significance of a concrete social action and their own social responsibility.

The proposed article explores the instrumental potential of tourism as a leader in the ideology of social cohesion in socio-philosophical dimension.

Key words: tourism, religion, education, social cohesion, social integration, society for everybody.

«Чи багато користі просто від розмов про те, що люди наразі всі стали сусідами? – запитує Ульріх Бек. – Як і раніше, ніхто не знає, що собою являє на глибинному рівні “сусідство всіх з усіма” у глобалізованому світі» [1, с. 8]. Тим часом, жити в умовах такого «сусідства» доводиться вже сьогодні. Жити, шукати спільної мови, долати

непорозуміння й конфлікти. «Соціальний спосіб життя пов'язаний з необхідністю подолання непорозумінь, конфліктів незалежно від того, чи йдеться про окремих індивідів, групу чи надгрупове об'єднання. Проблема гармонізації відносин є універсальною для соціальних об'єднань, тому й процеси, що лежать в основі

регуляції соціальної напруги, мають універсальний характер» [7, с. 294]. Отож, філософії, що прагне відповідати сучасним умовам буття, доводиться мати справу з такими проблемами, які народжуються зі змін і відбуваються все стрімкіше, охоплюючи нові просторові сфери та інтенсивно проникаючи вглиб суспільства. Ці проблеми зумовлені зміною глобального соціокультурного порядку, заданого певною ціннісно-сисловою домінантою, і позначені комплексом загальнолюдських проблем, парадоксальністю морально-практичного життя, загостренням умов співіснування індивідів та співтовариств із різними культурними й моральними настановами, розбалансованістю, байдужістю, а часом і ворожістю міжособистісних взаємодій. А значить, пошуки підстав для побудови неворожого «спільносвіту», напрацювання досвіду згуртованості сягають рівня основоположних для сучасного світу.

Філософські підстави соціальної згуртованості коріняться в ідеях соціальної інтеграції, солідарності та єдності, закладених у працях класиків соціологічної думки (Е. Гідденс, Е. Дюркгейм, Н. Луман, Ч. Міллс, Т. Парсонс, П. Сорокін, Г. Спенсер та ін.). Застосування до розв'язання проблеми соціальної інтеграції морального виміру вивело її із площини соціальної практики у площину соціальної етики, яка нині претендує на роль провідної інтеграційної сили в європейському суспільстві. З іншого боку, звернення до соціальної проблематики з боку провідних філософів (К.-О. Апель, Р. Дворкін, Р. Інгарден, Ю. Габермас, В. Гесле, Й. Ратцингер, Дж. Ролз, Р. Рорті та ін.) сприяло насиченню соціального знання філософським змістом, етизації не тільки теоретико-методологічних дискусій у науках про суспільство, а й практичного соціального дискурсу. Предметом філософської рефлексії стають норми і правила людської поведінки в нових соціокультурних умовах, відповідальність, обов'язки людей щодо інших у соціальному бутті, а характерною ознакою новітньої філософії стала її практична спрямованість, прагнення до втілення в соціальних проектах.

Пошуки нових підходів до суспільного устрою Європи в останній чверті ХХ ст., зумовлені збільшенням дистанції між інтересами соціальних груп, економічною нерівністю, тенденціями дезінтеграції суспільства й відчуження людини, спричинилися до активних розшукувань підвалин соціальної згуртованості. Центральним поняттям нового підходу до суспільного устрою стала соціальна інтеграція, мета якої – створення «суспільства для всіх», в якому кожен індивід, зі своїми правами та

обов'язками, відіграє активну роль. Поступове зростання уваги до інтересів окремої людини як об'єкта національних політик у різних сферах увінчалось прийняттям Копенгагенської декларації ООН про соціальний розвиток (1995 р.), яка проголосила турботу про людей основною умовою сталого розвитку, однією з найважливіших цілей європейської соціальної політики. Завдання побудови суспільства рівних можливостей шляхом протидії соціальному відторгненню, подолання нерівності, бідності, маргінальності й депривації втілюється в різноманітних концепціях і підходах: *widening participation, mainstreaming, integration, inclusion* тощо, які репрезентують процес змін у політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності.

Означений комплекс проблем не просто привертає значну увагу вітчизняних дослідників з часу здобуття Україною незалежності, – зорієнтованість на Європейську інтеграцію вивела їх на рівень чи не найпопулярніших тем для дисертаційних робіт і наукових публікацій найширшого спрямування. І, проте, переважна більшість таких досліджень здійснені на тому етапі розвитку українського суспільства, коли євроінтеграція була ще не реальним проектом, а лише інтенцією, метою, перспективою, що зумовлює їх певний «євро-романтичний» флер. Це змушує нас знову і знову звертатися до означеної проблематики, прагнучи не лише поглибити філософську рефлексію соціальних аспектів європейської інтеграції, а й надати їй практичної спрямованості: розглянувши концептуальні засади європейської соціальної моделі, проаналізувати досвід її впровадження в найрізноманітніших сферах соціального життя з метою розроблення пропозицій для українських реалій. У пропонованій статті *в соціально-філософському вимірі досліджується інструментальний потенціал туризму як провідника ідеології соціальної згуртованості*.

Вибір туризму як предметного поля для дослідження не випадковий: він належить до тих соціокультурних практик, що найочевидніше інтегрують процеси глобальної трансформації сучасного суспільства й культури, – туризм сам собою може бути кваліфікованим як «форма глобалізації» [9, с. 188]. Феномен туризму вбирає якісні характеристики сучасного глобального суспільства: мобільність, акцентування споживчих пріоритетів, віртуалізацію, візуалізацію, інформатизаціютощо. Разом з тим, як невід'ємний елемент соціальної системи, він впливає на буття окремого індивіда, соціальних груп, соціуму й культури в цілому, що дає підстави позначити якісно нові характеристики феномена туризму [6, с. 3]. Оскільки туристичну діяльність

розглядають як соціокультурну по суті, то її розуміння вимагає не тільки знання економічних законів, а й соціально-філософського, культурологічного, етичного тощо осмислення, отож традиційно розгалужені економічні та управлінські розвідки в цій галузі доповнюються філософськими [2; 3; 6; 9; 11 т ін.], що прагнуть усвідомити туризм як явище сучасної культури, осмислити його сутність як специфічну форму й процес організації та освоєння світового соціокультурного простору, сигніфікативну модальність соціокультурних змін. Зважаючи на масштабність та впливовість феномена туризму, не можна обійти увагою і його інструментальний потенціал, зокрема й для ідеології: здатність упроваджувати в суспільну свідомість і суспільну практику засадничих ідей соціальної політики, брати безпосередню участь в реалізації проекту побудови суспільства рівних можливостей. І в цьому аспекті необхідно привернути увагу й до форм співпраці туризму з іншими культурними й соціальними інститутами, насамперед релігією й освітою.

Навіть побіжний аналіз праць західних дослідників, що займаються вивченням місця й ролі релігії в сучасному суспільстві й культурі, переконливо засвідчує, що вже в останній чверті попереднього століття релігія активно повертається в суспільний «світський» простір [5; 16 та ін.]. Останнім часом подібні тенденції все частіше фіксують і фахівці на пострадянському просторі [пор.: 8; 13 та ін.], підкреслюючи не просто соціальне поживлення, а й, зважаючи на майже вісімдесятилітній досвід нищення релігійності, – «оживлення» (Д. Узланер) релігій загалом та християнства зокрема. Загалом уже не як тенденція, а як очевидний факт усезагального масштабу сприймається те, що секулярність і секулярна культура поступово відходять у минуле, поступаючись місцем постсекулярності й постсекулярній культурі, які за нинішніх умов передбачають, як підкреслює Ж.-П. Віллем, «не автоматичне відновлення влади релігії, а відновлення її громадянської ролі, що стало можливим завдяки втраті релігією влади над суспільством та індивідом» [5, с. 221].

І в цьому контексті в межах пропонованого дослідження нас цікавить не власне філософська рефлексія та соціокультурний аналіз фактів і обсягів повернення релігії в європейське суспільне життя. Надзвичайно важливим нам видається досвід адаптивності релігійних вчень до змінних соціокультурних умов – адаптивності не в сенсі пристосовництва шляхом відмови від власної ідентичності задля реалізації якихось меркантильних інтересів чи підвищення впливовості, а в сенсі постійної координації релігійно-філософських ідей задля більшої їх

соціальної ефективності. Такий досвід гармонізації традиції на рівні основоположних ціннісних засад та новації на рівні продуктивних напрямів, методів, механізмів упровадження засадничих ідей в актуальних формах та цілісних соціальних проектів є не просто застосовним для будь-яких соціокультурних сфер (за умов усвідомленої соціальної відповідальності), а й, думається, необхідним, зважаючи на багатовіковий успішний досвід утримання західним християнством балансу між служінням Богові та служінням Людині. Не менш важливим у цьому плані нам бачиться й досвід переосмислення себе західнохристиянською церквою як соціального інституту, як активного громадського діяча, економічного й політичного гравця, – у загальноєвропейському методологічному, культурно-ціннісному й соціально-ціннісному річищі та (*NB!*) без зазіхання на основоположні засади християнського вчення

Яскравим свідченням означених тенденцій є *соціальна програма* західної християнської церкви, викладена в численних документах та промовах отців церкви, найрезонанснішим з яких є, певно, Енцикліка Папи Римського Бенедикта XVI «*Caritas in veritate*» [15] (пор.: Промова Бенедикта XVI до єпископів Таїланду з візитом *ad limina* (16.05.2008): *Insegnamenti IV, 1* (2008), 798–801 тощо). Апелюючи до повчання Папи Павла VI про інтегральний людський розвиток та прикладів його актуалізації в сучасних умовах, починаючи від Енцикліки «*Sollicitudo rei socialis*» Івана-Павла II, як дороговказів, що прояснюють дорогу людства в напрямі до єднання, Папа Бенедикт XVI наголошує, що християнська та інші релігії «можуть зробити свій внесок у розвиток лише за умови, що Бог знайде місце в публічній сфері, з особливим прицілом на культурний, соціальний, економічний та особливо політичний вимір [15: 56]. Блискучим, на нашу думку, прикладом вірності світоглядним християнським засадам і водночас гнучкості мислення та спрямованості на актуальні потреби людини є висловлена Бенедиктом XVI ідея про «*ефективність*» любові до ближнього: «Тим ефективніше ми любимо ближнього, що більше діємо на користь загального добра, що відповідає також його, ближнього, реальним потребам» [15: 7].

Зокрема, свідченням глибини й масштабності бачення західною християнською церквою соціокультурних проблем у глобальному вимірі та прагнення активно долучитися до їх подолання на благо людини є значна увага, приділена її соціальною програмою проблемі міжнародного туризму [15: 61] (водночас така увага засвідчує й визнання планетарного рівня впливовості туризму). Наголошуючи, що міжнародний туризм

може стати «істотним чинником економічного розвитку й культурного зростання», Папа Бенедикт XVI підкреслює водночас, що він може також «перетворитися на інструмент здирництва й моральної деградації» [там же]. Справді, трапляється й так, що «міжнародний туризм перетворюється на антивиховне явище і для туриста, і для місцевого населення», – аж до проявів аморальності чи навіть перверзійних дій, як, наприклад, у випадку так званого сексуального туризму. Та навіть без таких крайніх проявів міжнародний туризм, – підкреслює Понтифік, – «доволі часто стає споживацьким і гедоністичним, як виїзд, організований у спосіб, типовий для країн походження. А отже, він не сприяє справжній зустрічі осіб і культур. Тож потрібно подумати про іншу модель туризму, здатну пропагувати справжнє взаємне пізнання, не звужуючи простору для відпочинку й здорової розваги. Тому необхідно підтримувати туризм такого типу, який розвивається завдяки тісному зв'язку з досвідом міжнародного співробітництва і на благо розвитку» [15: 61].

Як бачимо, пропоновані моделі туризму виразно корелюють із загальними інтенціями на співпрацю задля розвитку, яка не повинна обмежуватися лише економічним виміром, а натомість мусить стати «доброю можливістю для культурних і людських зустрічей» [15: 59]. Тут варто зауважити, що культуру вже недостатньо розуміти так, як це робила попередня, модерна гуманітарна думка – винятково як сферу універсального духовного надбання людства, загальних для всіх людей цінностей, норм і знань. Нині ми свідомі того, що культура – це насамперед «локальний спосіб буття людей, їх повсякденний життєвий світ, який складається природно-історично й максимально визначає екзистенційний вимір міжлюдських зв'язків – особистісні переживання людей, їх автентичність, розуміння ними сенсу повсякденного життя, їхні людські чесноти (virtue), звичаї, їх культурну ідентичність тощо» [4, с. 22]. Відповідно, «локальний» сьогодні переважно має означати «екзистенційно особливий». Зважаючи на таке, Папа Бенедикт XVI нагадує технологічно розвиненим суспільствам, що не варто плутати технологічний розвиток з культурною вищістю, а слід «відкрити в собі іноді забуті чесноти, які дозволили їм розцвітати під час історичного розвитку» [15: 59]. Водночас серйозних зусиль слід послідовно й наполегливо докладати й суспільствам, що розвиваються (зокрема й завдяки міжнародному туризму). Вони повинні «залишитися вірними всьому тому, що є дійсно людським у їхніх традиціях, уникаючи автоматичного нав'язування собі механізмів

глобалізованої технологічної цивілізації» [там же].

Зауважимо, в туристологічних та соціально-філософських дослідженнях неодноразово підкреслювалося, що у глобалізованому світі зазнає перетворень (зокрема і в межах та внаслідок туризму), ієрархічна шкала мотивів людської діяльності – все виразнішими стають фактори саморозвитку й самоідентифікації особистості, інтерсуб'єктних взаємодій, міжгрупової та міжкультурної комунікації. І тут не зайве згадати, що й індивід, і культура набувають ідентичності тільки шляхом порівняння з іншими ідентичностями. Однак не варто забувати, що аспекти саморозвитку й самоідентифікації актуальні не лише для туриста, який прагне пізнати себе шляхом заглиблення в чужу культуру. Не менш важливі вони й для культури, яка виявляє гостинність до чужого, зазнаючи в разі недотримання ним кодексу гостя (особливо при масових формах туризму) загрози для автентичності локальних культур. Тому зусилля, яких слід докласти суспільствам, що розвиваються, до збереження культурних традицій, не повинні обмежуватися, так би мовити, презентативним рівнем культури, коли за рахунок збереження й популяризації унікального культурного ресурсу формується ексклюзивна туристична послуга. Папа Римський наголошує на вимозі автентичності засадничих рівнів культури, її неповторного світоглядного базису, своєрідного етосу: «У всіх культурах присутні особливі та різноманітні етичні співзвучності, які є виразом самої людської природи, бажаної Творцем, і які етична мудрість людства називає природним правом» [15: 59] (пор.: Бенедикт XVI, Промова до учасників Міжнародної Теологічної Комісії (5.10.2007): *Insegnamenti* III, 2 (2007), 418–421; Промова до учасників міжнародного Конгресу на тему природного права, організованого Папським Латеранським Університетом (12.02.2007): *Insegnamenti* III, 1 (2007), 209–212). Справді, за умови нерозуміння, неприйняття чи ігнорування кодів чужої культури – чи то на рівні особистості, чи на рівні культурного або соціального угруповання – туризм здатен виступаючи не засобом культурної взаємодії задля розвитку, а породжувати культурні конфлікти, що зароджуються найчастіше на локальному рівні, але здатні переростати у глобальні протистояння. До таких само невітшних наслідків рано чи пізно спричиняється й ігнорування інтересів власної культури через тимчасову економічну вигоду з боку країн, які приймають значні туристські потоки.

Ця проблема виходить далеко за межі власне туристології, туристики й туристських практик

і набуває у глобальному світі засадничо-світоглядного звучання, потребуючи цілеспрямованої співпраці з боку найрізноманітніших міжнародних соціальних і культурних інститутів та інституцій. На цьому так само наголошує соціальна програма західної християнської церкви, підкреслюючи, що міжнародний туризм як, певно, жодна інша сфера діяльності, здатен посприяти економічним аспектам розвитку локальних співтовариств – але лише за умови сполучення «з культурними аспектами, а передовсім – із освітніми» [15: 61]. На переконання Бенедикта XVI, поглиблення солідарності на міжнародному рівні мусить проявлятися насамперед у подальшому створенні (навіть в умовах економічної кризи) якомога ширшого доступу до освіти. Розуміючи освіту як істотну умову дієвості міжнародної співпраці, понтифік вкладає в це поняття, – і це варто підкреслити особливо, – «не тільки вишкіл або підготовку до праці, – хоча і перше, і друге є важливими чинниками розвитку, – але всеохопне формування особистості» [там же], наголошуючи при цьому на певному проблемному аспекті: щоб виховувати, потрібно знати, що таке людська особа, і розуміти її природу. Схиляння ж до розширеного релятивістського розуміння людської природи в універсальному вимірі загрожує серйозними проблемами для виховання, насамперед морального. Піддавшись такому релятивізму, – застерігає Бенедикт XVI, – усі стають біднішими. До того ж, це спричинятиме негативний вплив на дієвість допомоги найбіднішому населенню, яке «потребує не лише економічних чи технічних ресурсів, а й педагогічних методів і засобів, які б підтримували особу в її повноцінній людській реалізації» [там же].

Так, саме через культурно-освітній простір проходять основні шляхи ствердження тих суспільних та індивідуальних моральних норм, на яких так наполягає соціальна програма західної християнської церкви, відновлення онтолого-антропологічних підстав людської моральності, вибору моральних цінностей та ідеалів. Тому в сучасному світі ці моральні категорії, виражаючи етичну зорієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини й суспільства, виходять далеко за межі власне етико-філософського осмислення, актуалізуючись в усіх сферах соціокультурного простору та проростаючи всі прошарки соціального дискурсу, насамперед освітнього. Найбільш відомим міжнародним документом, який декларує універсальні цінності академічної спільноти, є «Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти на території Європи» (2004 р.) [14]. Документи міжнародного рівня щодо реорганізації вищої освіти також

містять моральні вимоги до академічної спільноти. Прикладом того є Болонська декларація [17], відповідно до якої єдиний освітній простір покликаний сприяти мирному вирішенню релігійних, національних тощо конфліктів, розвитку в суспільстві демократичних цінностей, – це має безпосередній стосунок до етики академічного співтовариства Європи. Проте, як показала практика, Болонська декларація містить і чимало суперечностей етичного плану, насамперед між прагненням створити єдиний освітній простір і водночас заперечити уніфікацію освіти, зберегти автономію університетів та різноманіття практик внутрішньоакадемічного етичного регулювання.

Тенденції останніх десятиліть засвідчують значні аксіологічні зміни університетських моделей, порівняно з моделлю В. фон Гумбольдта. Зокрема, принцип академічної свободи (свобода викладання та свобода навчання) вже сприймається не як засіб досягнення істини, а як моральна мета, виражена в гарантії дотримання прав та свобод студентів і викладачів. До традиційних етичних цінностей додалися нові, так звані демократичні цінності, витребувані глобальним світопорядком: права людини (природні, економічні, політичні тощо – свобода слова та об'єднань, рівність можливостей, солідарність, відповідальність, правосуддя та ін.), тварин (що особливо актуально для біологічних, медичних і под. закладів), а також захист навколишнього середовища. Ці цінності знаходять підтримку та втілення з боку провідних університетів світу. Поступово демократичні цінності не лише набувають усе більшого значення в документах і деклараціях цінностей наукових і академічних співтовариств, а й подекуди витісняють собою попередні, вступаючи в суперечності з цінностями традиційними й викликаючи гострі дискусії.

Як бачимо, освіта як соціальний інститут цілком усвідомлює ту місію, яку покладає на неї світова спільнота щодо інтелектуальної й моральної підготовки людини до розв'язання соціокультурних проблем у глобальному вимірі та прагне активно долучитися до їх подолання на благо людини. Водночас вона свідомо того, що й сама не позбавлена тих самих суперечностей, які притаманні іншим впливовим соціокультурним сферам, що очікують від неї підтримки, як ми це окреслили на прикладі туризму. Очевидно й інше: програми дій найвпливовіших європейських соціокультурних інститутів, при значній відмінності внутрішніх цілей і завдань, економічних та владних інтересів, з усією очевидністю демонструють засадничу спільність, підпорядкованість єдиній ідеології соціальної інтеграції, соціальної згуртованості, соціальної

справедливості, соціальної довіри. Вони виявляють при цьому не лише прагнення до конструктивного діалогу й співпраці задля досягнення спільної мети, а й готовність подолати традиційно роздільну інституціоналізацію, певною мірою обмежити власну «самодостатність», активізувавши натомість свій інструментальний потенціал, долучившись до створення працездатних механізмів соціального згуртування. У цьому вбачається соціетальна цінність подібних програм розвитку.

Тим часом українські реалії є такими, що університет як провідна освітня установа, покликана дати не стільки професію, скільки світосприймання та життєві орієнтири, на жаль, швидко втрачає свої основоположні функції – формування культуровідповідного світогляду та продукування культурних цінностей, трансформуючись переважно в напрямі новітніх університетських моделей: прагматичної моделі університету країн, що розвиваються, революційної контр-культурної моделі, а також моделі політизованого університету. Відповідні тенденції накладають відбиток на культурно-освітній простір університету, загрожуючи його ідентичності, дисгармонізуючи етос – елемент ціннісно-нормативної системи науково-освітньої діяльності, систему панівних цінностей, ідеалів і норм поведінки, що є узагальненою характеристикою культури вищої школи як соціальної спільноти, її «культурним кодом», – та унеможливаючи внаслідок цього гармонійне формування моральної культури особистості майбутнього фахівця [10, с. 149–150].

Парадоксальність ситуації в освіті проявляється і в тім, що науково-технічний та інформаційний прогрес, розширення комунікативного простору створили нечувані досі можливості для освіти й самоосвіти, для культурного зростання, але ці можливості, на жаль, не застосовуються для культуротворення та формування високодуховної особистості. Швидше навпаки. Поспіль відбувається процес загальної фрагментації особистості: обмежена вузькістю власної свідомості й зосереджена на утилітарному «одноденному» сенсі життя, людина спроможна відобразити в собі лише малу частку культурного простору та, отже, не здатна адекватно осмислити його суті, змісту й перспектив розвитку, а значить – успішно й гідно проектувати власне майбутнє на засадах людяності, діалогічності, солідарності.

Безумовно, залучаючи людину до системи суспільно значущих цінностей, освіта формує універсальні моделі поведінки й сприяє засвоєнню загальнолюдських цінностей. Проте не слід забувати, що ціннісна ієрархія кожної культури має особливий вигляд, власну специфіку в

часовому та просторовому вимірі, а освіта готує людину до життя й діяльності в конкретному суспільстві, а значить, потребує відповідності системі соціально-економічних, національно-етнічних, демографічних та культурних відносин. На відміну від абстрактних норм, цінності вкрай складно піддавати універсалізації, – людина не може прагнути універсалізувати свої ідеали та цінності, адже вони передбачають смисложиттєвий аспект, те, заради чого людина живе, що надає сенсу її життю, – і в цьому плані вони уособлюють людську спадкоємність, зв'язок між поколіннями [12]. Нерозуміння чи ігнорування, таких, здавалося б, очевидних речей загрожуює молодій людині (та й суспільству в цілому) втратою смисложиттєвих орієнтирів, фрустрацією прагнення життєвого сенсу.

Якщо ж вести мову про дієвість, запроваджуваність якихось поглядів у цьому плані, то визначальною тут, безумовно, лишається роль освіти. Визначальною, але не єдиною, оскільки в умовах розбалансованості соціокультурної системи освіта як її підсистема так само зазнала значних деформацій і, як уже зазначалося, стрімко втрачає виховний потенціал через втрату соціальної впливовості, довіри з боку населення, економічної обмеженості. А значить, висловлена вище ідея про ефективність туризму для розвитку локальних людських співтовариств лише за умови *сполучення* «з культурними аспектами, а передовсім – із освітніми» [15: 61] так само актуальна й для освіти: вони приречені в питаннях соціалізації, акультурації та інкультурації людини шукати «спільної мови» з іншими соціальними інститутами – певна річ, за умови не лише декларації, а правдивого слідування ідеям інтеграції, справедливості, солідарності. Не варто забувати, що загалом соціально-культурна діяльність як сфера суспільної практики – це величезний простір, у межах якого різні соціальні інститути, соціальні групи й окремі особи зберігають, створюють і відтворюють численні види культурних цінностей, використовуючи з цією метою адекватні засоби, методи й технології і вступаючи в конкретні соціальні відносини [2, с. 134].

Отже, як бачимо, пошуки нових підходів до суспільного устрою Європи, зумовлені збільшенням дистанції між інтересами соціальних груп, економічною нерівністю, тенденціями дезінтеграції суспільства й відчуження людини, спричинилися до активних розшукувань підвалин соціальної згуртованості. Центральним поняттям нового підходу до суспільного устрою стала соціальна інтеграція, мета якої – створення «суспільства для всіх», в якому кожен індивід, зі своїми правами та обов'язками, відіграє активну роль. Завдання побудови суспільства рівних

можливостей шляхом протидії соціальному відторгненню, подолання нерівності, бідності, маргінальності й депривації втілюється в різноманітних концепціях і підходах: widening participation, mainstreaming, integration, inclusion тощо, які репрезентують процес змін у політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності. Процес інтеграції являє собою об'єднання в єдине ціле розрізнених частин і елементів системи на основі їх взаємозалежності та взаємодоповнюваності. Фактично соціальна інтеграція виступає початковим етапом соціального згуртування, що зумовлює її соціетальну цінність.

Ідеологія «соціальної згуртованості» зорієнтована на створення працездатних

механізмів соціальної справедливості, соціальної інклюзії та довіри. Для створення і впровадження таких механізмів (а головне – для їхньої ефективності) «згуртованість» мусить виступати не лише світоглядною основою та базовою інтенцією проекту, а його основним методом, оскільки потребує власне згуртованості й добре відкоригованої взаємодії всіх соціальних інститутів: культурних (насамперед науки й освіти та церкви), політичних, економічних тощо, – навколо інтегративної ідеї, а також послідовності в якомога ширшому впровадженні засадничих ідей в усі сфери соціального життя, залученні до проектів найширшого кола учасників, свідомих значущості конкретної соціальної дії та власної соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Бек У. Критическая теория мирового общества риска. Космополитический взгляд на проблему / У. Бек // Журнал о будущем. – 2009. – № 2 (18). – С. 3–32.
2. Бортников С.Г. Институционализация культурной спадщини: туризмологічний вимір / С.Г. Бортников, М.В. Будько // Институциональный вектор экономического развития. – Вып. 2 (2). – Мелітополь : Вид-во КПУ, 2009. – С. 133–149.
3. Будько М.В. Культурозбережний і культуротворчий потенціал туристичної діяльності / М.В. Будько, С.Г. Бортников // Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері). – 2009. – № 13 – С. 334–338.
4. Быстрицкий Е.К. Конфликт культур и философия толерантности / Е.К. Быстрицкий // Казахская цивилизация. – 2007. – № 4 (28). – С. 18–32.
5. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ століття / Ж.-П. Віллем. – К. : Дух і літера, 2006. – 331 с.
6. Гализдра А.С. Феномен туризму: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. / А.С. Гализдра. – Саратов : б.и., 2006. – 23 с.
7. Ковадло Г.П. Толерантність у конфлікті: суспільна практика та сучасні етичні обґрунтування поняття / Г.П. Ковадло // Грані людського буття: позитивні та негативні виміри антропокультурного: кол. моногр. / відп. ред. Є.І. Андрос. – К. : Наукова думка, 2010. – 351 с.
8. Колодний А. Християнство за умов глобалізації / А. Колодний // Людина і культура в умовах глобалізації: зб. наук. ст. – К. : ПАРАПАН, 2003. – С. 302–311.
9. Марков Б.В. Путешествие как признание другого / Б.В. Марков // Путь Востока. Межкультурная коммуникация: мат. VI молодежн. научн. конф. Серия «Symposium». Вып. 30. – СПб.: СПб. философ. общ-во, 2003. – С. 186–196.
10. Молодиченко В. Морально-ціннісне самовизначення людини в культурно-освітньому просторі вищої школи / В. Молодиченко, М. Будько // Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний

References

1. Bek U. Kritičeskaâ teoriâ mirovogo obšestva riska. Kosmopolitičeskij vzglâd na problemu / U. Bek // Žurnal o budušem. – 2009. – # 2 (18). – S. 3–32.
2. Bortnikov È.G. Înstiucializaciâ kul'turnoi spadšini: turizmologičnij vimir / È.G. Bortnikov, M.V. Bud'ko // Înstiucional'nij vektor ekonomičnogo rozvitku: zb. nauk. pr. MÎDMU «KPU». – Vip. 2 (2). – Melitopol' : Vid-vo KPU, 2009. – S. 133–149.
3. Bud'ko M.V. Kul'turozberežnij i kul'turotvorčij potencial turističnoj diâl'nosti / M.V. Bud'ko, È.G. Bortnikov // Visnik DÎTB. Seriâ «Ekonomika, organizaciâ i upravlinnâ pîdpriemstvami» (v turističnij sferi). – 2009. – # 13 – S. 334–338.
4. Bystrickij E.K. Konflikt kul'tur i filosofiâ tolerantnosti / E.K. Bystrickij // Kazahskaâ civilizaciâ. – 2007. – # 4 (28). – S. 18–32.
5. Villem Ž.-P. Èvropa ta religii. Stavki NHì stolittâ / Ž.-P. Villem. – K. : Duh i litera, 2006. – 331 s.
6. Galizdra A.S. Fenomen turizma: social'no-filosofskij analiz: avtoref. dis. ... kand. filos. nauk: 09.00.11. / A.S. Galizdra. – Saratov : b.i., 2006. – 23 s.
7. Kovadlo G.P. Tolerantnist' u konfliktì: suspil'na praktika ta sučasni etični obğruntuvannâ ponâtta / G.P. Kovadlo // Granì lûds'kogo buttâ: pozitivni ta negativni vimiri antropokul'turnogo: kol. monogr. / vidp. red. È.Ì. Andros. – K. : Naukova dumka, 2010. – 351 s.
8. Kolodnij A. Hristiânstvo za umov globalizaciï / A. Kolodnij // Lûdina i kul'tura v umovah globalizaciï: zb. nauk. st. – K.: PARAPAN, 2003. – S. 302–311.
9. Markov B.V. Putešestvie kak priznanie drugogo / B.V. Markov // Put' Vostoka. Mežkul'turnaâ kommunikaciâ: mat. VI molodežn. naučn. konf. po problemam filosofii, religii, kul'tury Vostoka. Seriâ «Symposium». Vyp. 30. – SPb. : SPb. filosof. obš-vo, 2003. – S. 186–196.
10. Molodičenko V. Moral'no-cinnisne samoviznačennâ lûdini v kul'turno-osvitn'omu prostori višoi školi / V. Molodičenko, M. Bud'ko // Lûdina v umovah mînlivosti sociokul'turnogo prostoru: duhovno-praktičnij vimir: mat. mižnar. nauk.-prakt. konf. (Melitopol', 11–12 červnâ 2015 r.). – Č. Î. – Melitopol' : Vid-vo MDPU im. B. Hmel'nic'kogo, 2016. – S. 147–151.
11. Oleksenko R.I. Èkonomičeskij mehanizm gosudarstvennogo regulirovaniâ turističeskoi otrasli

- вимір. – Ч. П. – Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С. 147–151.
11. Олексенко Р.И. Экономический механизм государственного регулирования туристической отрасли Украины / Р.И. Олексенко, Н.П. Гостева // Современный научный вестник. – 2013. – № 13. – С. 5–15.
  12. Роль духовних вартостей в житті сучасної людини та суспільства: дискусія 23 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://1-12.org.ua/2013/11/29/2538> (11.08.17).
  13. Узланер Д. Расколдовывание дискурса: «Религиозное» и «светское» в языке нового времени / Д. Узланер // Логос. – 2008. – № 4 (67). – С. 140–161.
  14. Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region [Електронний ресурс] // European Centre for Higher Education: офіційний сайт CEPEC. – URL: <http://www.cepec.ro/September/declaration.htm> (11.08.17).
  15. Caritas in veritate: (любов у правді): Енцикліка святийшого отця Бенедикта XVI до єпископів, пресвітерів і дияконів, до осіб посвячених, до мирян і всіх людей доброї волі про інтегральний людський розвиток у любові і правді (2009) [Електронний ресурс] // Milites Christi Imperatoris: католицький сайт. – URL: <http://www.christusimperat.org/ru/node/19982> (20.08.2017).
  16. Casanova J. Public religions in the modern world / José Casanova. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 320 с.
  17. The European Higher Education Area [Електронний ресурс] // Education in Flanders: інтернет-портал. – URL: – http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLAR (11.08.17).
  - Ukrainy / R.I. Oleksenko, N.P. Gosteva // Sovremennyy naučnyj vestnik. – 2013. – # 13. – S. 5–15.
  12. Rol' duhovnih vartostej v žitті sučasnoї lūdinі ta suspil'stva: diskusiā 23 lipnā 2012 r. [Elektronnyj resurs]. – URL: <http://1-12.org.ua/2013/11/29/2538> (11.08.17).
  13. Uzlaner D. Raskoldovyvanie diskursa: «Religioznoe» i «svetskoe» v āzyke novogo vremeni / Dmitrij Uzlaner // Logos. – 2008. – # 4 (67). – S. 140–161.
  14. Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region [Elektronnyj resurs] // European Centre for Higher Education: oficijnij sajt CEPEC. – URL: <http://www.cepec.ro/September/declaration.htm> (11.08.17).
  15. Caritas in veritate: (lūbov u pravdī): Enciklika svātijšogo otcā Benedikta XVI do ēpiskopiv, presviteriv i diākoniv, do osib posvāčenih, do mirān i vsih lūdej dobroī volī pro īntegral'nij lūds'kij rozvitok u lūbovī i pravdī (2009) [Elektronnyj resurs] // Milites Christi Imperatoris: katolic'kij sajt. – URL: <http://www.christusimperat.org/ru/node/19982> (20.08.2017).
  16. Casanova J. Public religions in the modern world / José Casanova. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 320 s.
  17. The European Higher Education Area [Elektronnyj resurs] // Education in Flanders: Īnternet-portal. – http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLAR (11.08.17).

Відомості про автора:**Олексенко Роман Іванович**

roman.xdsl@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.,
72312, Україна

Бортников Євгеній Геннадійович

e.bortnikov@yandex.ua

Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Запорізька обл.,
69600, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i10.2414>

*Надійшла до редакції: 20.10.2017 р.
Прийнята до друку: 01.11.2017 р*

Information about the authors:**Oleksenko Roman Ivanovych**

roman.xdsl@ukr.net

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University,
20 Hetmanska Street, Melitopol, Zaporizhya region,
72312, Ukraine.

Bortnykov Yevhenii Hennadiiovych

e.bortnikov@yandex.ua

Запорізький національний університет
66 Zhukovsky Street, Zaporizhya, Zaporizhya region,
69600, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i10.2414>

*Received at the editors' office: 20.10.2017.
Accepted for publishing: 01.11.2017.*